

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330:378.4

Антонова О.М.старший викладач кафедри фінансів,
обліку та фундаментальних економічних дисциплін
Національної академії управління**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ
В НОВИХ УМОВАХ ФІНАНСУВАННЯ**

У статті розглянуто питання економічної безпеки освіти як загалом, так і в закладах сфери вищої освіти в нових умовах фінансування зокрема. Визначено комплекс проблем забезпечення економічної безпеки навчальних закладів, а також запропоновано методичні рекомендації та практичні інструменти підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти. Проведено класифікацію загроз економічній безпеці закладів сфери вищої освіти. Розглянуто механізм підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти в нових умовах фінансування, а також розроблено рекомендації щодо впровадження цього механізму.

Ключові слова: сфера вищої освіти, економічна безпека закладів сфери вищої освіти, зовнішні і внутрішні загрози, конкурентоспроможність, фактори ризику.

В статье рассмотрены вопросы экономической безопасности образования как в целом, так и в заведениях сферы высшего образования в новых условиях финансирования в частности. Определен комплекс проблем обеспечения экономической безопасности учебных заведений, а также предложены методические рекомендации и практические инструменты повышения уровня экономической безопасности учреждений сферы высшего образования. Проведена классификация угроз экономической безопасности учреждений сферы высшего образования. Рассмотрен механизм повышения уровня экономической безопасности учреждений сферы высшего образования в новых условиях финансирования, а также разработаны рекомендации по внедрению этого механизма.

Ключевые слова: сфера высшего образования, экономическая безопасность учреждений сферы высшего образования, внешние и внутренние угрозы, конкурентоспособность, факторы риска.

Постановка проблеми. Структура фінансування закладів сфери вищої освіти в кожній країні і на кожному етапі соціально-економічного розвитку була різною і багато в чому залежала від потреб держави і суспільства, від особливостей економічної та політичної ситуації. Незважаючи на очевидну вигоду для сучасної держави від підвищення освітнього рівня населення, обсяг державного фінансування системи освіти багато в чому залежить від конкретних особливостей країни. В середньому в розвинених країнах частка витрат на освіту по всіх рівнях з державних джерел становить 4,21% до ВВП, з приватних джерел – 0,6%.

Від вирішення цієї проблеми багато в чому залежить вирішення питань економічної безпеки освіти як загалом, так і в навчальних закладах зокрема. Запровадження нового механізму фінансування навчальних закладів є частиною більш широкої реформи бюджетних установ в Україні. Логіка цієї реформи співзвучна з перетворенням, які протягом останніх 15 років здійснювалися в секторі державної освіти в про-

відних зарубіжних країнах. У більшості країн організації економічного співробітництва та розвитку реформи професійної освіти йшли по двох взаємозалежних напрямках:

1) інституційні перетворення – підвищення ступеня автономії, реалізація принципів корпоративного управління, зміцнення взаємин навчальних закладів із зовнішніми групами інтересів (державою, бізнесом, громадськістю);

2) зміни в механізмах, принципах та інструментах бюджетного фінансування – ув'язка обсягів фінансового забезпечення освітньої та науково-дослідної діяльності з результатами, збільшення ролі формульного фінансування і групових нормативів, розширення набору видів і джерел фінансування, зміна підходів до оплати навчання студентами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники вважають, що початковою базою до виявлення та осмислення загальних економічних проблем в освіті послужили (зокрема, проблем, пов'язаних з економічною безпекою) насамперед роботи американських

і європейських макроекономістів – видатних вчених, які, зокрема, працювали під егідою ЮНЕСКО. До них зазвичай відносять Дж. Гелбрейта [11], Д. Істона [16], С. Кліса, Р. Акоффа [2] та інших вчених. Ці дослідники, зокрема, звернули увагу на різні аспекти взаємодії економічних і соціальних факторів, що впливають на освіту. Наприклад, ними було показано, що утворення необхідно вивчати на базі циклічних, нелінійних моделей. Але найголовніше, що так чи інакше економіка зростає з проблематикою безпеки, ризиків. Більш того, кожну дію інтелектуальної системи, яка орієнтує себе в потоці швидкозмінних знань, необхідно завжди перевіряти на можливість виникнення цілого поля небезпек і ризиків. Іншими словами, зарубіжна і вітчизняна наука стала надавати все більшого значення питанням економічної безпеки освіти і навчальних закладів [13].

Метою дослідження є механізм підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти в нових умовах фінансування, а також розробка рекомендацій щодо впровадження цього механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні розширення фінансово-господарської самостійності бюджетних вищих навчальних закладів пов'язується зі змінами в механізмах взаємодії державних органів з підвідомчими установами (перехід від кошторису до субсидій, поява планів та звітів про результати діяльності, надання ВНЗ більших прав у розпорядженні доходами тощо). Відбуваються перетворення, спрямовані на зміцнення залежності обсягів бюджетного фінансування від результатів діяльності закладів освітньої сфери і, отже, на підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів [7–9].

Економічна безпека закладів освітньої сфери – це функціонування економічної системи ВНЗ в рамках чинного законодавства, що забезпечує його незалежність, цілісність і сталий розвиток як соціально-ринкової системи, а також його захищеність від дії зовнішніх і внутрішніх загроз [10, с. 35]. Це визначення має такі переваги: по-перше, відображає прогресивний комплексний підхід до визначення фінансово-економічної безпеки, заснований на взаємозв'язку і доповненні функціонального та інституційного підходів (сталий розвиток економічної системи – захищеність); по-друге, визначає необхідні умови економічної безпеки ВНЗ, такі як незалежність, цілісність і дотримання норм законодавства; по-третє, враховує сучасні тенденції інноваційності розвитку ВНЗ з орієнтацією як на економічні, так і на соціальні цілі.

Економічна безпека навчального закладу формується в момент створення загальної кон-

цепції розвитку за рахунок усвідомлення можливих небезпек під час визначення бажаного його стану на основі:

- виявлення складу загроз та їх предметів;
- оцінки загроз за важливістю, часу настання;
- визначення очікуваних збитків;
- вироблення можливих способів усунення небезпек;
- оцінки витрат праці під час використання тих чи інших способів усунення небезпек [15].

Економічна безпека – поняття, що має багатовимірний і міжгалузевий характер, яке охоплює безмежний спектр об'єктів, властивостей, критеріїв. Наявні визначення економічної безпеки слід доповнити двома властивостями цієї категорії, які враховують особливості вищих навчальних закладів, а саме дотримання вимог законодавства, що визначають статус установи як навчального; дотримання принципу цілепокладання ВНЗ як соціально-ринкової системи. Недотримання першого положення тягне за собою загрозу втрати акредитації, отже, і статусу навчального закладу. Недотримання другої властивості створює небезпеку втрати конкурентоспроможності, отже, й економічної можливості забезпечення економічної безпеки.

Управління економічною безпекою закладів освітньої сфери має бути засноване на принципах інноваційного розвитку. Саме інноваційний розвиток, адаптований до зміни внутрішніх і зовнішніх факторів економічної системи, пов'язаний з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно реагувати за допомогою політичних, правових та інших механізмів на мінливі умови, зокрема ефективно долати кризові явища. Виявлення факторів ризику, небезпек і загроз – одне з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки в сфері освіти [14]. Як загрози економічній безпеці ВНЗ можна виділити конфлікт між навчальними та економічними цілями ВНЗ як соціального інституту.

Економічна безпека освіти характеризується, з одного боку, як сукупність економічних відносин, що дають змогу протистояти загрозам порушення рівноваги і стійкості траєкторій розвитку цієї динамічної системи, а з іншого боку, як процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності, фінансово-економічного механізму закладів освіти до мінливих умов досягнення поставлених цілей.

Економічна безпека вищого навчального закладу виявляється в його здатності адекватно реагувати на загрози і порушення стабільності й рівноваги системи освіти, протиставляти цим загрозам своєчасну й ефективну перебудову

(реорганізацію, розвиток) структури та функціонування самої цієї системи. Економічна безпека вищого навчального закладу зводиться до економічної можливості реалізації його цілей і завдань. Йдеться про необхідні умови життєдіяльності (функціонування) і можливості реалізації найважливіших потреб суспільства (як поза навчальним закладом, так і всередині його).

Незважаючи на розмаїття загроз та критеріїв для їх класифікації, представлені в науковій літературі підходи до класифікації загроз фінансово-економічній безпеці ВНЗ не охоплюють собою всього спектру сучасних проблем, що перешкоджає створенню ефективного механізму з протидії та нейтралізації цих загроз [1; 5; 10; 15]. Під час розгляду видів загроз фінансово-економічній безпеці приділяється недостатня увага потенційним загрозам, тобто таким, які

можуть виникнути внаслідок зміни економічної системи ВНЗ. Навколишнє середовище сучасного вищого навчального закладу розвивається більш швидкими темпами, ніж інструментарій, за допомогою якого можна проводити управління економічною безпекою ВНЗ [14].

Особливого значення набуває прогнозування потенційних загроз економічній безпеці ВНЗ, які викликаються як змінами у зовнішньому середовищі ВНЗ, так і динамікою розвитку самого навчального закладу. Вищий навчальний заклад слід розглядати не як статичний господарюючий суб'єкт, а як заклад, що динамічно розвивається в умовах постійно мінливого зовнішнього середовища [17]. Виходячи з цього, потенційні загрози економічній безпеці вищого навчального закладу слід розглядати й аналізувати в рамках двох основних груп:

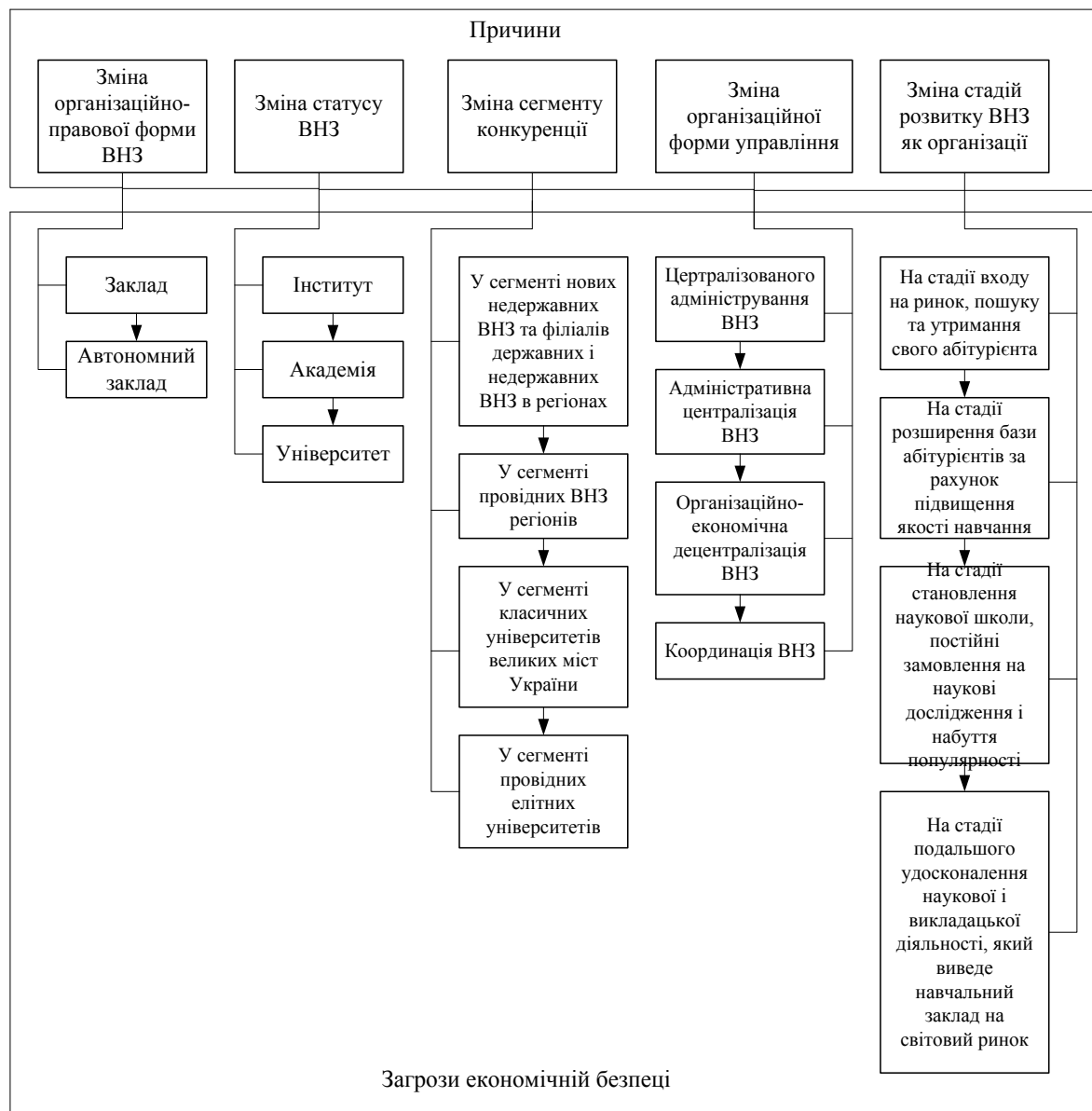

Рис. 1. Класифікація загроз економічній безпеці закладів освітньої сфери

Джерело: розробка автора

1) потенційні загрози, викликані змінами зовнішнього середовища функціонування ВНЗ в умовах статичності розвитку навчального закладу;

2) потенційні загрози, викликані розвитком ВНЗ і переходом його на новий щабель розвитку.

В рамках першої групи можна виділяти загрози, пов'язані зі зміною економічних, політичних, правових, соціальних, міжнародних та інших факторів, які впливають на діяльність закладів освітньої сфери. Як інструмент прогнозування змін зовнішнього середовища і виявлення викликаних цими змінами загроз для економічної безпеки ВНЗ вважаємо за можливе використання моніторингу зовнішнього середовища навчального закладу для виявлення кількісних і якісних змін факторів зовнішнього середовища і прогнозування майбутніх змін у системі управління ВНЗ.

Менш дослідженою проблемою з точки зору економічної безпеки ВНЗ є аналіз загроз, пов'язаних з розвитком навчального закладу та переходом економічної системи ВНЗ на новий рівень розвитку. Розвиток ВНЗ як соціально-економічної системи – це процес закономірного переходу управління з одного якісного рівня на інший, який забезпечує зростання конкурентних переваг. Здійснюючи свою діяльність, ВНЗ можуть підвищувати свій рівень. Проте перехід на нову стадію супроводжується змінами в структурі чинників і загроз економічній безпеці ВНЗ. Класифікація загроз економічній безпеці закладів освітньої сфери на основі виділення стадій, форм і напрямів розвитку навчального закладу представлена на рис. 1.

Стратегія економічної безпеки закладів освітньої сфери повинна бути заснована на знанні загроз свого рівня, тобто реальних загроз. При цьому загрози економічній безпеці наступного рівня є потенційними для університету, який прагне переходу на наступну стадію розвитку. За досягнення нового рівня потенційні загрози стають реальними. Кожному рівню відповідає певна система небезпек, яка відрізняється від інших такими аспектами: перелік загроз, ступінь небезпеки загроз фінансово-економічній безпеці, фактори економічної безпеки та їх порогові значення.

Ця класифікація дає змогу університету заздалегідь прогнозувати можливі загрози економічній безпеці, пов'язані з його переходом на нову стадію розвитку, що дасть можливість швидше адаптуватися системі управління навчальним закладом як з позицій вимог відповідної стадії розвитку, так і з позицій забезпечення економічної безпеки. Цілі функціонування механізму економічної безпеки навчального закладу залежать від етапу розвитку економіки та відповід-

ності цього етапу рівня економічної безпеки освітнього закладу. Подальший розвиток наведеної класифікації є встановленням конкретних загроз економічній безпеці для кожного рівня розвитку університету.

Багато дослідників проблем економічної безпеки господарюючих суб'єктів і освітніх установ, якщо не ототожнюють, то виділяють як ключовий фактор економічної безпеки конкурентоспроможність, що розглядається як об'єкт захисту господарюючого суб'єкта [12; 15; 17]. Насправді захист економічних інтересів і забезпечення економічної безпеки в умовах ринкових відносин здійснюються в динамічній обстановці конкуренції за прибуткове існування і розвиток [8; 9]. Функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки пов'язане з його конкурентоспроможністю. Останнім часом не є винятком і ВНЗ. Головним чинником, що впливає на функціонування освітньої установи, є ринок, який визначає відносини і взаємозалежність освітнього закладу і загальної економічної системи. Для вирішення завдань адаптації, виживання і розвитку в ринкових умовах у ВНЗ з'явилась потреба в забезпеченні конкурентоспроможності.

З позицій економічної безпеки висока конкурентоспроможність навчального закладу дає змогу:

- отримати великі порівняно з конкурентами фінансові ресурси за рахунок розширення платних послуг населенню;

- отримати додаткові фінансові ресурси з боку держави за рахунок надання більш якісних послуг та отримання додаткового державного замовлення;

- отримати додаткові фінансові ресурси від представників ринку праці за рахунок укладання контрактів на підготовку та перепідготовку фахівців для конкретних підприємств;

- мати можливість купувати на стадії вступу абітурієнтів більший обсяг людського капіталу за рахунок престижності навчання в більш конкурентоспроможному ВНЗ.

Одержувані додаткові фінансові ресурси є чинником посилення економічної безпеки закладів сфери вищої освіти як з точки зору можливості їх спрямування безпосередньо на потреби системи економічної безпеки закладів сфери вищої освіти, так і з позиції їх використання в освітньому процесі та зміцненні позиції ВНЗ на ринку освітніх послуг. Однак необхідно відзначити важливі особливості їхнього зіставлення, а точніше відмінності, на які до цього в наукових дослідженнях не зверталось уваги. Так, економічна безпека будь-якої організації є первинною по відношенню до її конкурентоспроможності. Тут йдеться про так звану

силову складову економічної безпеки ВНЗ, яка забезпечує [4]:

- фізичну безпеку співробітників, керівників і студентів університету (збереження їх життя і здоров'я від фізичних впливів);
- збереження майна університету від негативних впливів (безпека майна, цінностей, активів університету);
- захист інформаційних ресурсів університету від несанкціонованого доступу.

Для забезпечення переваги перед конкурентами в ресурсах для початку необхідно забезпечити збереження цих ресурсів. Забезпечення даних факторів функціонування ВНЗ ще не забезпечує його конкурентоспроможності, проте без них говорити про конкурентоспроможність неможливо. Вищий навчальний заклад може бути неконкурентоспроможним,

але для забезпечення можливості бути конкурентоспроможним необхідно забезпечити базис – захист персоналу і майна. Також необхідність мати додаткові ресурси внаслідок високої конкурентоспроможності ще не означає ефективного їх використання з урахуванням проблем забезпечення економічної безпеки вузу. В цьому випадку це надзвичайно важливий і суб'єктивний фактор, що залежить від керівників відомства загалом і від особистості керівника конкретного вищого навчального закладу зокрема. Крім того, слід відзначити і той факт, що зростання конкурентоспроможності веде до виникнення нових небезпек для ВНЗ.

Для підтвердження та підвищення конкурентоспроможності ВНЗ потрібна додаткова імобілізація фінансових резервів для залучення висококваліфікованих викладачів, підвищення

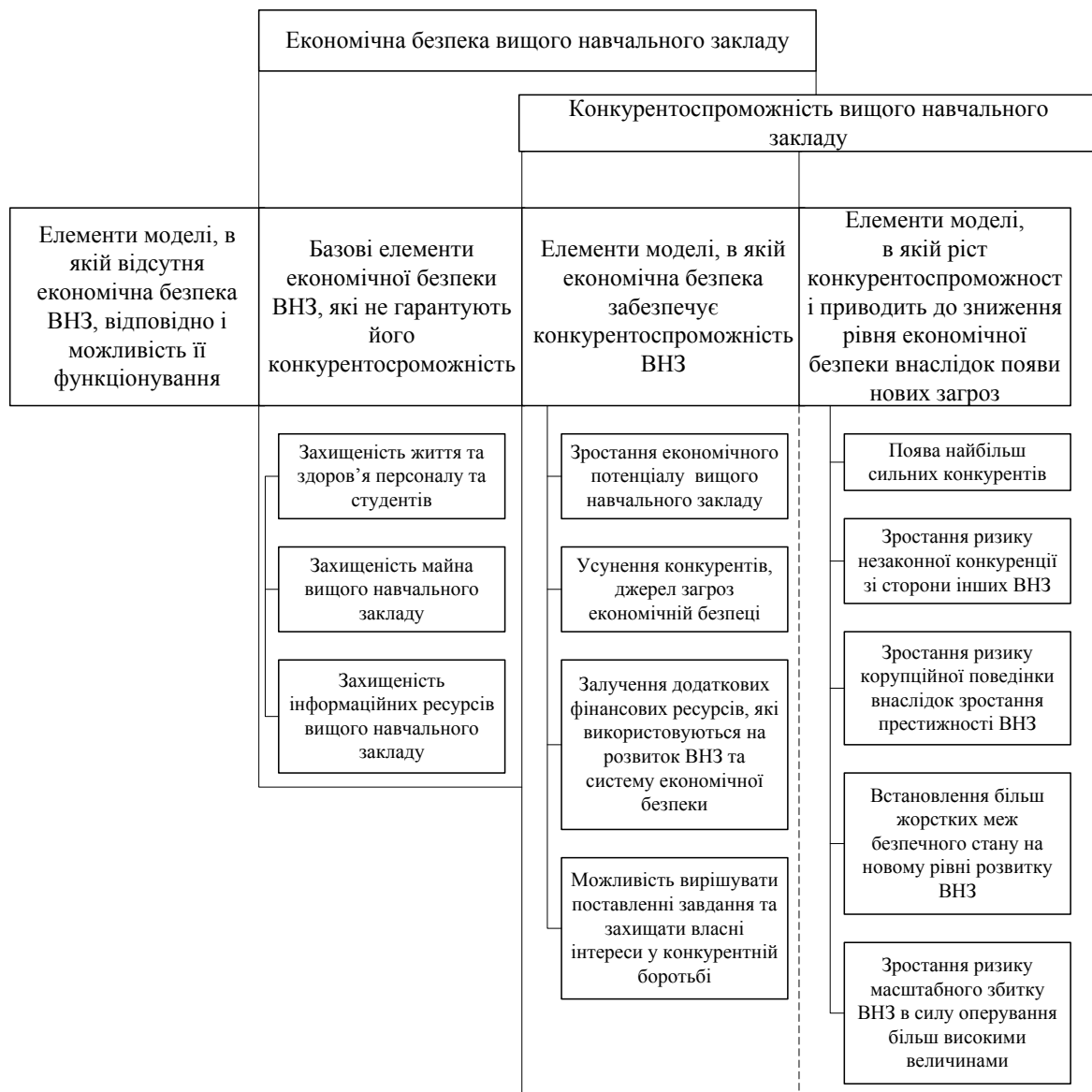

Рис. 2. Модель співвідношення економічної безпеки та конкурентоспроможності закладів сфери вищої освіти

Джерело: розробка автора

кваліфікації співробітників, вдосконалення матеріально-технічної бази, що знижує рівень фінансової стійкості і, відповідно, економічної безпеки освітнього закладу. Тому в такому ракурсі підвищення конкурентоспроможності та поліпшення фінансового стану є різноспрямованими (конфліктними) цілями розвитку університету. Дуже часто трапляється ситуація, коли підприємства з високим рівнем ринкової ефективності працюють на межі фінансового ризику з низьким рівнем економічної безпеки, навпаки, компанії зі стабільними показниками економічної безпеки мають порівняно низьку конкурентоспроможність [17]. Однією з причин виникнення негативних впливів на економічну безпеку ВНЗ внаслідок зростання його конкурентоспроможності є нездатність ВНЗ-конкурентів домогтися переваг законними методами. Це посилює загрозу кримінальної конкуренції [8]. Зі зростанням конкурентоспроможності, отже, і престижності навчального закладу (якщо розглядати конкурентоспроможність як зовнішню оцінку університету з боку споживачів освітньої послуги) збільшується ризик корупційної поведінки як з боку управлінського персоналу ВНЗ в рамках системи забезпечення матеріально-технічними та фінансовими ресурсами, так і з боку професорсько-викладацького складу в рамках освітнього процесу [14]. Зростання конкурентоспроможності призводить до появи нових загроз:

- поява на новому рівні розвитку університету більш сильних конкурентів;
- збільшення оперованих університетом величин ресурсів, що призводить до зростання ймовірнісної шкоди для університету;
- необхідність функціонувати в рамках більш суворого параметрів економічної безпеки, що ускладнює процес управління університетом.

Узагальнюючи сказане, пропонуємо типову модель взаємозв'язку конкурентоспроможності ВНЗ і його економічної безпеки (рис. 2).

Виходячи з пропонованої моделі, незважаючи на наявність значної галузі забезпечення економічної безпеки ВНЗ за допомогою забезпечення його конкурентоспроможності, вважаємо, що ототожнювати ці дві категорії не можна, тому що, по-перше, без забезпечення базових елементів економічної безпеки не можна забезпечити конкурентоспроможність університету, по-друге, зростання конкурентоспроможності не тільки дає змогу забезпечувати економічну безпеку ВНЗ, але й призводить до появи нових загроз, протидія яким можлива тільки за використання спеціальних інструментів системи економічної безпеки. Однак, незважаючи на це, в сучасній економіці забезпечити економічну

безпеку університету без забезпечення його конкурентоспроможності неможливо.

Як правило, сучасними вченими [1; 3–5] використовується чотирирівнева класифікація об'єктів економічної безпеки стосовно проблематики освіти.

1) Національна та економічна безпека держави загалом залежно від освітнього рівня його громадян та якості функціонування систем освіти як сфери, що забезпечує відтворення інтелектуального потенціалу суспільства. Природно, що на цьому рівні вирішуються (або не вирішуються) багато завдань економічної безпеки освітніх установ. Проте нині методологічні та методичні питання економічної безпеки або опрацьовані вкрай слабо, або будуються на концепціях і уявленнях радянського періоду. Національний проект в галузі освіти вирішує вузькі специфічні завдання економічної безпеки освіти по відношенню до освітніх установ.

2) Система освіти як самостійна сфера, яка відповідає певним потребам суспільного розвитку в конкретних історичних умовах. У кожній країні система освіти має певну специфіку з позиції вирішення проблем економічної безпеки. Перш за все з урахуванням глобальних процесів економічна безпека освіти повинна захищати систему освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз і формувати конкурентоспроможність всіх структурних одиниць. Сучасний рівень конкурентоспроможності системи освіти з урахуванням світових і вітчизняних тенденцій розвитку – головна мета економічної безпеки освіти.

3) Освітні установи як самостійно функціонуюча економічна система, яка виконує певну регулятивну функцію суспільства і якісно функціонує в загальній системі освіти. Кожний навчальний заклад має своє «обличчя», що необхідно враховувати під час формуванні та аналізу якості, функціонування системи економічної безпеки закладу.

4) Особистість, яка бере участь тим чи іншим чином в освітніх процесах в конкретній установі або низці суворо визначених освітніх установ.

Багато дослідників, що займаються проблемами економічної безпеки у сфері освіти, тією чи іншою мірою акцентують свою увагу на першому і другому рівнях. Так, наприклад, на думку В.Л. Пермінова [18], необхідно розуміти, що обов'язково виникає гостра проблема фінансово-економічної безпеки освітніх систем. Щоб вирішувати фундаментальні (стратегічні) завдання освіти, необхідно з'ясувати такі питання:

1) якого допустимого мінімуму економічної безпеки (порогові значення дефіциту різних ресурсів) повинен дотримуватися навчальний

заклад, щоб він зміг якісно реалізувати свої основні соціально-педагогічні функції по відношенню до студентів і суспільству; з цієї задачі логічно випливає державне завдання по забезпеченню безпеки освіти загалом;

2) якою має бути стратегія держави по відношенню до освіти і навчальних закладів, щоб вони змогли забезпечити першу задачу.

Аналіз джерел [3–5; 10; 15] показує, що для сучасної системи освіти не сформована номенклатура показників, яка може слугувати індикаторною базою для економічної безпеки (табл. 1).

Підводячи підсумки сказаного, можна констатувати, що одна з основних проблем, яку необхідно вирішити науці «Економічна безпека закладів сфери вищої освіти», полягає у якісному формуванні фінансових потоків на всіх етапах здійснення освітньої діяльності.

Нині ця проблема набуває якісно іншого звучання у зв'язку з тим, що економіка кра-

їни переходить в новий стан – вона все більше і більше перетворюється на інноваційну.

Природно, це змінює і потребує модернізації (швидше, корінного перетворення) всієї системи фінансування навчальних закладів. Таким чином, можна зробити висновок про те, що забезпечення економічної безпеки закладів сфери вищої освіти – це властивість його економічної системи адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози з метою самозбереження і розвитку за допомогою перебудови внутрішньої структури та корекції параметрів функціонування. Безпека закладів сфери вищої освіти характеризується економічними можливостями реалізації його цілей і завдань, а також формуванням необхідних умов господарської діяльності. При цьому об'єктом управляючого впливу в аспекті забезпечення економічної безпеки є організаційно-економічні відносини, що складаються в процесі виробництва освітніх товарів.

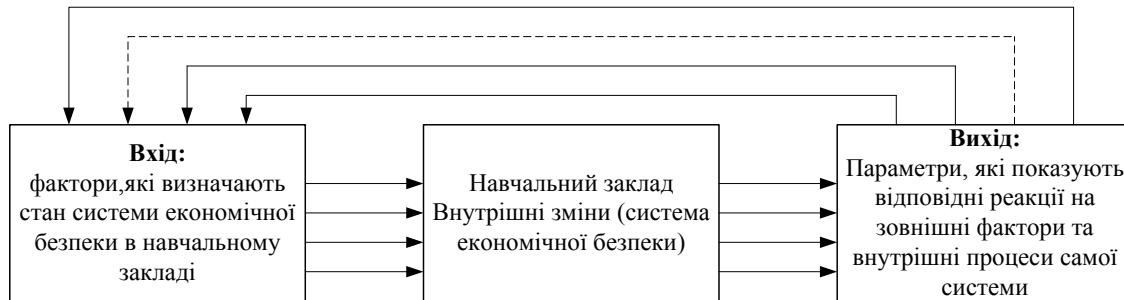

Рис. 3. Формування проблематики економічної безпеки закладів сфери вищої освіти

Джерело: розробка автора

Таблиця 1

Можливі показники для аналізу економічної безпеки закладів сфери вищої освіти

№ рівня	Назва рівня	Коротка характеристика
1	Національна безпека держави (економічна безпека держави)	1. Відсоткове співвідношення витрат на систему освіти до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни, В, %. 2. Відношення відсоткового відношення ВВП однієї країни до відсоткового відношення витрат на освіту до ВВП іншої країни, кількість разів.
2	Система освіти загалом	1. Середня заробітна плата викладача (працівника освітньої сфери) по країні (регіону), З, грн. 2. Відношення середньої заробітної плати викладача до середньої заробітної плати працівника освітньої сфери, %. 3. Кількість зайнятих в навчальному закладі (викладачів, адміністративних працівників, студентів та ін.) N, тис. осіб.
3	Навчальні заклади	1. Розмір фінансових надходжень до навчального закладу від j-го джерела, Ф, j, грн. 2. Відношення величини фінансових надходжень від різних джерел, %. 3. Управління фінансовим джерелом, УП, i, бал.
4	Особистість, яка має відношення до системи освіти	1. Дохід особи (загальний), що як пов'язаний, так і не пов'язаний з діяльністю в системі освіти, грн. 2. Дохід особи (приватний), що пов'язаний тільки з діяльністю в системі освіти, грн. 3. Еквівалентний капітал, який накопичено j-ю особистістю, ЕК, грн.

Джерело: складено автором за даними [3–5; 10; 15]

З точки зору кібернетичного підходу панують три комплекси проблем.

Перший комплекс проблем розглядає фактори (вхідні сигнали), що визначають стан системи освіти (зазвичай для простоти перший комплекс проблем називають «проблема входу», або, більш спрощено, «вхід», маючи на увазі, що насправді є ціла ієрархічно скомпонована система проблем) (рис. 1).

Друга проблема – це переробка вхідних сигналів (зазвичай в теорії систем для простоти цей комплекс проблем називають «проблема внутрішніх змін», або «внутрішні зміни») (рис. 3).

Третя проблема вивчає параметри (вихідні сигнали), що показують відповідні реакції на

зовнішні фактори і внутрішні процеси самої системи (зазвичай для простоти цей комплекс проблем називають «проблема виходу», або просто «вихід») (рис. 3).

Для вирішення проблем забезпечення економічної безпеки ВНЗ пропонується комплекс інструментів підвищення її рівня (табл. 2).

Висновки з проведеного дослідження. На основі дослідження можна зробити такі висновки:

1) розширення фінансово-господарської самостійності бюджетних установ, зміна в механізмах взаємодії державних органів з підвідомчими установами (перехід від кошторису до субсидій; поява планів та звітів про результати

Таблиця 2

Комплекс методичних рекомендацій і практичних інструментів підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти

Короткострокові	Середньострокові	Довгострокові
Характер заходів та інструментів		
Необхідне проведення найближчим часом. Спрямовані на поліпшення фінансових результатів діяльності та підвищення економічної стійкості.	Спрямовані на отримання прямого фінансового і економічного ефекту і непрямого ефекту в перспективі.	Доцільно здійснювати на постійній основі як за наявної траєкторії розвитку в нових умовах, так і після її корекції.
Методичні рекомендації та інструменти		
Скорочення витрат, відмова від реалізації неефективних і ризикованих проєктів. Зниження змінних і постійних витрат. Зменшення адміністративних витрат і орендних платежів. Зміна організаційної структури на основі даних про оцінку персоналу і бізнес-процесів. Оптимізація організаційно-економічної структури під поточні завдання. Використання процесного підходу та принципу горизонтального стиснення, створення на ключових напрямках розвитку «ефективних команд» співробітників. Диверсифікація освітніх послуг, диференціація освітнього продукту за рахунок розширення спектру спеціальностей, напрямів і форм навчання (дистанційно навчання, лекторії, консультації, підвищення кваліфікації, тренінги). Розширення споживчої аудиторії за рахунок залучення слухачів на короткострокові курси з актуальних сучасних проблем шляхом здійснення просвітницької та консультаційної діяльності.	Зміна стратегії розвитку. Моніторинг, аналіз та оцінка стану ринку освітніх продуктів. Лімітування витрат на основі аналізу фінансових потоків. Використання інструментів цілеспрямованого маркетингу. Отримання державного замовлення на підготовку і перепідготовку державних службовців та безробітних громадян. Оптимізація штатного розкладу за результатами атестації, реструктуризації. Оптимізація витрат на персонал, скорочення персоналу, який використовується в допоміжних процесах. Навчання перспективних співробітників, переклад витрат на персонал на статті інвестицій. Максимальне використання міжнародних контактів з метою залучення іноземних студентів, зокрема на дистанційне навчання. Введення в навчальну програму дисциплін «Державне та регіональне управління» і «Державне регулювання економіки», в профільні дисципліни антикризових блоків.	Комплекс заходів, спрямованих на підтримку і підвищення престижу, рейтингу та конкурентоспроможності навчального закладу, пропаганда його конкурентних переваг. Підвищення рівня клієнтської орієнтованості. Введення електронного документообігу. Регламентування управлінських процедур. Вдосконалення організації навчального процесу, здійснення постійного контролю за його ходом, підтримання зворотного зв'язку з контингентом. Підвищення якості навчальної роботи шляхом відбору професорсько-викладацького складу із закріпленням максимального навантаження за найбільш кваліфікованими кадрами. Стабілізація соціального клімату в управлінському колективі, зняття напруженості, спровокованої ймовірністю скорочення штатів. Проведення цілеспрямованої роботи щодо продовження студентами навчання після закінчення університету в магістратурі, аспірантурі тощо. Здійснення ефективною роботи з надання допомоги з працевлаштування випускників.

Джерело: розробка автора

діяльності; надання навчальним закладам більших прав у розпорядженні доходами тощо); спрямовані на зміцнення залежності обсягів бюджетного фінансування від результатів діяльності навчальних закладів і, отже, на підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів;

2) підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти безпосередньо пов'язано з формуванням набору ефективних інструментів, що забезпечують його сталий еко-

номічний розвиток, як способу реалізації цілей і завдань; значний вплив на вибір засобів, способів і методів підвищення рівня економічної безпеки навчального закладу роблять специфічні особливості економіки освіти та виявлені фактори; отже, можна зробити висновок про якісну зміну характеру і напрямів необхідної діяльності освітніх установ щодо забезпечення економічної безпеки в змінених соціально-економічних та інституційних умовах.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л.В. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.В. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4.
2. Акофф Р.Л. Системы, организации и междисциплинарные исследования / Р.Л. Акофф // Исследования по общей теории систем. Сборник переводов / под ред. В.Н. Садовского, Ю.Г. Юдина. – М.: Прогресс, 1969. – С. 143–164.
3. Балыхин Г.А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект / Г.А. Балыхин. – М.: Экономика, 2003. – 428 с.
4. Баранов В.М. Законодательное определение понятия «экономическая безопасность государства» и современные проблемы ее правового обеспечения. Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения / В.М. Баранов // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2001. – № 1. – 284 с.
5. Богомолов В.А. Экономическая безопасность / В.А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.
6. Васильева М.В. Методы оценки использования государственных средств при проведении аудита эффективности / М.В. Васильева // Экономика. Предпринимательство. Окружающая среда. – 2009. – № 2. – С. 38–45.
7. Васильева М.В. Нецелевое использование бюджетных средств в регионах и муниципальных образованиях: причины, условия, предупреждение / М.В. Васильева // Финансы и кредит. – 2011. – № 43. – С. 37–47.
8. Васильева М.В. Роль органов государственного финансового контроля в реализации антикоррупционной стратегии государства / М.В. Васильева // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2009. – № 5. – С. 31–39.
9. Васильева М.В. Государственный аудит в интересах стратегии развития регионов / М.В. Васильева, Л.В. Перекрестова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2009. – № 2. – С. 27–37.
10. Водянова В.В. Экономическая безопасность. Системное представление: [монография] / В.В. Водянова. – М.: ГУУ, 2010. – 177 с.
11. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1976. – 406 с.
12. Герасимов А.Н. Проблемы функционирования и развития региональных социально-экономических систем / А.Н. Герасимов, С.А. Левченко // Экономика и предпринимательство. – 2012. – № 2. – С. 27–31.
13. Герасимов А.Н. Эконометрический подход к исследованию результатов функционирования региональных социально-экономических систем / А.Н. Герасимов, С.А. Левченко // Экономика и предпринимательство. – 2012. – № 4. – С. 183–188.
14. Загородняя А.А. Совершенствование управления конкурентоспособностью и эффективностью деятельности вуза / А.А. Загородняя // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 3(23). – С. 31–35.
15. Стратегия безопасности в чрезвычайных ситуациях / [О.В. Зотова, В.А. Ленева, Н.М. Синюкова] // Вопросы экономики. – 2006. – № 1. – С. 33–38.
16. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Антология мировой политической мысли: в 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т. 2: Зарубежная политическая мысль. – С. 630–642.
17. Кузьминов Я.И. Проблемы отечественного образования / Я.И. Кузьминов // Конкурентоспособность и модернизация экономики. Кн. 2. – М.: ГУ ВШЭ, 2004. – С. 113–115.
18. Перминов В.Л. Концептуально-методологические основы преподавания экономических дисциплин в контексте проблем современного высшего образования // В.Л. Перминов // Дидактика современного учебного предмета / под ред. И.М. Осмоловской. – М.: ИТиП РАО, 2006. – С. 38–69.

Antonova O.M.

ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF EDUCATIONAL SPHERE IN THE NEW FINANCING CONDITIONS

The article considers the questions of economic security of education both in general and in some higher education institutions in the new conditions of financing. The problems of ensuring the economic security of educational institutions are defined and methodological recommendations and practical tools for increasing the level of economic security of higher education institutions are proposed. Classification of threats to economic security of institutions of higher education was carried out. The mechanism of increasing the level of economic security of higher education institutions under the new financing conditions has been considered and recommendations for the introduction of this mechanism have been developed.

Key words: sphere of higher education, economic security of institutions of higher education, external and internal threats, competitiveness, risks.